

Ստեղնում է մեր ժողովրդի ծանրագոյն ոլքերովիթան՝ թութերի գործադրած Հայոց ՍԵԾ Եղենը 100-ամեակը: Պահօնական Թօնրիհան, որ խաղակիրք ու ժողովրդական երեւալու միտունով իր իսկ դատարանով հենց թուրք ոճազործներին 1919 թաւականին հեռակայ մահուան էր դատապարտել Հայոց ՍԵԾ Եղենը կազմակերպելու եւ գործադրելու համար, այնուհետեւ «հերոսացրեց» Մարց ու գրեթե մեկ դար ամէն ճիզ գործադրու է, որդէսզի հերի կամ արդարացնի գործադրուած ցեղասպանութիւնը՝ ճարդկութեան դէմ գործած զարհութելի մի յանցանի, որի ինմասը եւ անգամ հայերեն արտասանութիւնը նոյնինկ ԱԱՆ-ի նախազափ Բարձր Օքաման գիտի: Սահմուկեցուիշ այդ եղոյթի նշանակութիւ-

Ազգանուեր այդ գրծում իր կարեւոր Անդր-
րումն ունի լիքանանցի մեր հայրենակից Յա-
րութիւն Խոկահատեանը, մասնագիտու-
թեամբ՝ Երկրաչափ՝ Բժյութի ամերիկան
համալսարանից վկայուած: Նա էլ Գրիգոր
Զօհրապի մես ունի գրական հակումներ, ամ-
բողջ կեանում գրադրուել է հայոց լատնու-
թեամ, Արևմտեան Հայաստանի, Կիլիկիայի,
միւս հայկական բնօրշանների եւ Հայոց ցե-
ղասանութեան խնդիրներով:

2010-ի աճանապետությին ստանալով Երականամած «Վկայարան Դայլկալան Ֆեղաստանութեան» գրի Ա հառողը, Երևանում Դայաստանի Ազգային գրադարանում ճամանակցեցի գրի ընդունակությունին: Խնձ համար արդեն դարձ էին այդ գրի արժեքն ու օգտականությունը:

Մեծ Եղերնի ժամանակներու եւ Արամից յետոյ այդ ողբերգութեան նախին հրատարակուել են հարիւրաւոր գրեր՝ աշխարհի սրբելեզուներով։ Որտեւ անհա՞ ամբողջ այդ գրականութեանը իր արդած երկուու չիմելու, արգելուած կամ օսարալեզու լիմելու, ժամանակ եւ հնարաւորութիւն չունենալու եւ տարեր այլ դասանուներով չէր կարող եւ չի էլ կարողանա ընթերցելով ծանօթ լիմեն, եթէ չունի մասնագիտական յառուկ նպատակարում։ Լաւագոյն դեմքում կարող է ծանօթ լիմենի միայն որու մատչելի գրերի, որոնք, որքան են հայասի, չեն կարող ապահովել 20-րդ դարի առաջին եւ աննախադեռ մեծ ոհրազդեռութեան նախին ամբողջական դասկերացում։ Իսկ Քայոց ցեղասպանութեան նախին տար-

բնակավայրերում ղետականօրէն կազմակերպուած վայրագ ու անդորրմ կոսոռածների, որքանոցների Վրայ յարձակումների, հայերի թքնի խլամացնան, թբացնան ու թրացնան, թռնագոտիք վերաբերեալ կողի կողի դրուած են հայ և օսար սարքեալ կամասեսների վկայութիւններ, որոնք գրեթե բառացիօրէն համընկնուած են: Ինչ խօս, սրանք են դասմական ճշմարտութիւնը և ոչ թէ դանթիւթիս ծայրայետ ազգայնանդներ Զիա Գէօվալիի, Սեհմեր Եմինի, Խալիլի Էփիմ Աղըվարի, Արա Գիլմիջիանի և ուրիշների սասայոց յերիսանները, որոնցով հայերի ու միա «գետաւոնների» հանդէտ ատելութեան ու զիհանի կոչեր էին հնչեցնուած մոլեռանդ ամբոխի մէջ ու բորբոքուած նրա վայրենի բնագրները:

1915-ի Հայոց գեղաստանութեան իրողութիւնը վերահսկութեան կարեւութեան գիրք

Այս աշխարհացիր հայութիմնը գիտակցում է իր ծանրագոյն կորուսներով՝ միջնադր աշխատավոր զնուածությամբ, անարդար դատապահությամբ և գերազանց առաջնահարություններով:

Թուրքերն ել են հասկանում. Այսպիսերը՝ հասկանալով եւ կազմակերպուած, թուրք-ի-

րութիւնը, եւ ես դա ընդգծեցի իմ ելոյթում:
Նախաղես չէի դայնանաւորուել բանախոս-
ներից որեւէ ճէկի հետ, եւ անկեղծօրէն ուրա-
խացա, որ բոլոր էլ համակարծի էին, եւ բո-
լորս էլ ուրախացան, որ արդէն սովորութեան
է պատրաստ ի հասրո՞:

Այս երկու հասնողերը հայոց եղենաբառաւում գրականութեան մէջ ունեն իրենց առանձնայատուկ տեղ, եւ նրանց վիճակուած է դասմագրթառական որոշակի դրէ: Նրանցում համազօսութելով ընդգրկուած են այսպիսի նիւթեր, որոնք անեւըքայ են դաշնում ոչ միայն 1894-1923 թթ. դարերեական Զարդերի ու Սեծ Եղեն-նի իրական լինելը, այլև դասկերացում են այսին նախաեղեննեան եւ յետեղնեան ըր-ջափուերի մասին: Գաղտնիի չէ, որ սփիդիս-հայութիմը ազատ մանուկ եւ գրականութիւնը ընթերցելով, ատելի էր տեղեակ Հայոց Սեծ Եղեննին, զիստ աւելի շատ, քան հոդրովային Հայաստանի հայութիմը, որովհետեւ գինչես 1960-ականների կետեր նրանցից հետևողակա-նորդն բացում էր դամական քուն ճշմարտութիւնը եւ խսօտէն դամատում էին մամաւանոր Տեղասպանութեան ու հայոց դասիանաշի-րութեան նախին բացառաձայնութեան:

թե գրերում, մամովում եւ արխիմեռուց
ցրուած տեղեկութիւնները միայն յատով մաս
նազէների հետարդութեան համար են սահ
մանուած եւ չեն դաշնում հանութեան սե
փականութիւն: Սա մի իրողութիւն է, որ սոյս
գիտակցել է 3. հելակահատեանը եւ ձեռնարկե
բոլոր գրերում՝ հայերն, անզերն, ֆանսե
րն, բուրերն, արաբերն եւ այլն, Եղեռնի մա
սին եղած Գիտեր՝ ականատեսների վկայու
թիւններ, ողբերգութիւնը կրողների յիշողու
թիւններ, գեղարվեսավակերական դատում
ներ են այլն, գոնե շատ համարօս, բարուածա
բար կամ Վերապատմունվ ընթերցողին մեր
կայացնելու կարեւոր գործը: Նվազածաւա
ամբողջ գրականութեանը ծանօթանալո
հնարաւորութիւնից գուրկ ընթերցողը գոնե
այս գրի հասրուերով նօսաւոր դատկերցցու
կ'ունենայ կատարուած ողբերգական իրա
դարձութիւնների մասին, որ այնան անամօր
եղանակներով հերփում կամ մենզակիդուս
են քուրք ազգայնամոլները յետինենեան շր
ջանում, երբ իւրացնում կամ ոչնչացնում են
բռնազարդած տարածների բնական հարս
տութիւններ, հայերի ստեղծած դատմանը
կութային արժեմները, փոխում-թրացնում են
հազարամետակներով գոյատեած տեղանուն
ները եւ իրենց Վերարդում հնագոյն բաղա
խալրութեամ նուաճնումները:

3. Հայամասամայ այս լուսաբառը հետաքանի մի այլ առաւելիթիւն, յաճախ միեւնոյն դէմք ենք կամ դէմքեր մասին քերւու են աւրեք ականատեսների վկայութիւններից կամ յիշու դուրիմներից դրուագմեր, որոնք իրարից ան կախ, բայց միասնական վերաբերնումնու դառնում են կատարուածի վաւերականութեան ամենանշենի հաստատմներ: Նկատել ենք որ Կահան Միմախորեանի «1915» յուսագրութեան մէջ լատէնուած է Սամսոնի մը բարեկեցիկ հայ ընտանիքի բռնազարդ, իսկ այդ նոյն ընտանիքի մասին, Միմախորեանից բոլորվին անկախ, տեսելութիւններ է հաղորդում Դէ՛ Զօրում նրա բօւլարութեանն ականատես Երևանդ Օսեանն իր «Ամիենալ տարիներ» յուսագրութեան էջերում: Այս հասրությունը էլ բուր ու բուր ջարդարանների դէմ Վասդուրականի, Սասունի, Սուշի, Շամփն Գարիկասարի, Ուժայի, Հաճընի հերոսամարտերի, հիմքու և Մայմաննամ Յասաւանի բուր

Միանգամայն արդարացուած է 3. Իսկահատեանի մօտեցումը եղենապատումի վիթխարածաւալ օրականութեանը. նա գերազանցամբ կենտրոնացել է ականատեսների յուօպրութիւնների վրա և խելամօտեն չի շրջանցել գեղարուեսական այն դասումները, որոնք ունեն վաերագրական-փաստագրական արժեք: Չլ ո՞ր գեղարուեսական դասումի հիմքում էլ նոյն դաժան ու սահմուեցուցիչ իրականութիւնն է:

Ընդունելի է եւ միգրերի ներկայացման կերպը. տրված են մատենագիտական ժագիք տեղեկութիւններ՝ հեղինակի եւ գրի անուանումը, հրատարակութեան վայրը եւ սարեթիլը, էջերի անակը եւ չափը: Հեղինակի իմբոնութեան, Ծանօթավայրի վերաբերեալ կարճառո՞ս տեղեկութիւններով սկսելով իւրաքանչիւր գրի ներկայացում՝ այսուետեւ մասմասում է ցեղասպանութեան վկայութիւնները: Ա հասո՞ն ընդորկում է աւելի քան 90 գրիք եւ գրիյէ, իսկ Բ-Շ շուրջ 55: Գիրը՝ իր երկու հասո՞ններով, մի իւրիմակ տեխնակառութեցոյն է հայոց եղինակառանում գրականութեան, ամի՞ն որ մասնաւոր հետարքություն նրանով կարող է կողմնորոշուել իւրի հայությունը:

Ենք է, որ հարկը յիսլնի փոխարէն երկու հասր կարդալով՝ լիակատա չի լինի հայց մեծ ողբերգութեան, բռնի եռթեան, որ արագումների եւ ուրացումների նասին դասկարացումը, սակայն Յ. Խակաստեանը յաջողել է ստոշել Յայց ցեղասպանութեան վաւերական ու հանամաճշէլի փաստառա դասմութիւնը, որ դիմի դաշնայ Յայսաւամուն եւ արտերկում աղբոյ իւրաքանչիւր հայի սեփականութիւնը: Աւելին, բուրական ուրացումների դէմ, ներկայ ժողովասուական դատարանուն եւ Ստեղնի միջազգային ճանաչման գործնարացում Յայց ցեղասպանութեան հրողութիւնը Վերահաստառն այս գիրը կ'ունենայ յայթարդի նշանակութիւն, ուրեմն արագութիւն տիտղոս է բարձրանալի աւրել լեզուներով եւ որոն օսա բնուեցան մեռացնեն:

ՄԱՍՈՒԻՆ ՄՈՒՐԱԳԵՐ,
Քանայիրական զիսորդինների դոկտոր,
Թրոքեառ,
Երեսնի ղետական համապարանի
հայ գրականութեան

«Сүйтірп, хрեвұлтірұ ні һуруйтіп»

Իւրայելի կողմից Յայոց ցեղաստանության ճանաչման հարցը մի կողմ թողնելու համար բերվող հիմնական դաշտառաբանություններից յուրաքանչյուրը ուղղակի անթրայի է: Այստիսի գնահատականով է այդ դաշտառաբանությունները ներկայացնում ու դրանց անհիմն լինելով հիմնավորում հետական քննեսերի նախկին աշխատակից **Սոլոզան Յարիս Ոուլժքը** «Jerusalem Post»-ի մայիսի 25-ի «Յայերը, հետամերն ու կորակն» հորուածում:

Հեղինակի ներկայացմանը, մինչեւ վերջերս հարաբեր ճախրճնում էր խուսանավել Օսմանյան կայությունում տեղի ունեցած ցեղասպանության հարցից: Եվ դրա համար, ըստ հոդվածի, ներկայացվող դաշտարաբնություններն

ամոթալի են: Աղդրիսի դատարարականություններից էր, նախ, այն համգամանեց, որ Խորաբար Երկար ժամանակ եղել է Դայոց ցեղաստանությունը Ժխող Թուրքիայի դաշնակիցը, ուստի Խորաբարի համար ավելի լավ է «չարքնացնել բնած ժանմ»: Ընդ որում, Խորաբարի դարապայում սեփական դիրքուուման արդարացում է դիմում տարերին կառավարության կողմէ:

բը Երվանդը կողմոց Դայրը ց-
ղասպանությունը չճանաչելու մո-
տեցումը, ինչողիսին, օրինակ, ցու-
ցացրում է Սիաջյալ Նահանգները:

Սուզան Հարիս Ռոլեֆի գմահա-
մաճը, եւս մեկ դաշտառաբանու-
թյուն էլ այս հիմնական խնդիրն էր,
որ Հայոց ցեղասպանության ճա-
նաչմաճը կարող է փորձագետ Հոլո-
ֆոսի ահավորությունը՝ «Խորայելի

Ծի դիրքորոշում, որ վերաբերում է նաև ցեղասպանության այլ դելորժին», ինչը, հեղինակի զնահատականով, ոչ թե անարդար է, այլ առնթայի ու անդասվաբեր։ «Դեռևկան Դոլոնոսը ի հետևանքներով եւ որստերումներով անկասկած եղակի է, սակայն դա չի արդարացնում հրեաների կողմից այլ ժողովուրդների սարսափները փորձացնելը կամ սրբաճարելը»։

Եկա մեկ դաշտավարանություն՝
Դայոց ցեղասպանությունը չանա-
չելու առօնությունը հողմածում նշվում է
այն համգամանից, որ կարաբինը չի
ցանկանում բննադատել այլ երկրնե-
րին, որդեսզի չըննադասվի իր մոտե-
ցումը Պալեստինին: «Այս դաշտա-
վարանությունը դարձադես հիճա-
ռություն է», գրում է Զամենեթի նախ-

կին աշխատակիցը, ավելացնելով.
«... Ամոր է, որ միայն հիմա, եթե հս-
րայելի հարաբերությունները Թուր-
քիայի հետ վատացել են ամսախա-
ղթեմ ճենու Թուրքիայի անսանձ
հարձակումների հետևանքով, իսա-
յելը վերջապահ որոշել է իր համա-
կան խսիր ասել յայոյ ցեղասպա-
նութան ամսախաղը».

Ամեն դեղում, հիդվածագիրը շետքում է, որ այս օրենին կրկին Հայոց ցեղասպանության հարցը բնաւուման առարկա է դրանել հսկայելում, ընդ որում, բոլոր արտահայտվողները կողմէ են այդ ողբերգությունը ցեղասպանություն ճանաչելուն: «Այս, ինչ կարեի է այս դեղում ասել. «Լավ է ուս, խան երթի», քայ ինչ ամոռ է, որ դա այստան երկար ժամեց», եղրակացնում է Սուլզան Հարիս Ողեժֆու:

Հիշեցնենք, որ դեռևս անցյալ օաբաթավերջին Խարյանի Թնեսեթի կրության, մշակույթի և սորորտի հանձնաժողովն ընդունեց Հայոց գեղաստանության ճանաչման հարցը հրեական խորհրդարանում բնարկելու դահանջը: «Մերեց» կուսակցության ներկայացրած այս ասխազքին միացել է նաև «Լի-կուտ» կուսակցությունը, որը դեկապարում է Խարյանի վարչական Նա-

թանյահում:
Այս դեմքում հատկանշական է, որ Հայոց ցեղասպանության ճանաչման հարցում իւրայելի խորհրդարանում որոշման բացակայության դարագայում էլ նօվում են դիրքուժման փոփոխություններ:

Ա.ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

